

Yusuf
Hikmet
Bayur

Çok partili siyasî hayata geçilince İnönü'ye karşı sert bir muhalefete girişti. Devrin gazetelerinde oldukça etkili siyasî yazılar yazdı. Millet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin genel başkanlığına kadar yükseldi. Daha sonra Demokrat Parti listesinden bağımsız milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'ne girdi. Ancak iktidar partisinin din ve vicdan hürriyeti çerçevesinde din eğitimine vermek istediği önemi benimsememiş ve meselâ din derslerinin ortaokullarda okutulmasına karşı çıkmıştır. Bayur bu düşünce ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne verdiği bir soru önergesinde, din eğitiminin modern Türkiye'nin geleceği için tehlikeli olabileceğini belirtmiştir (Ogan, s. 90). Bayur ayrıca ibadet dilinin Türkçe olmasının gerektiğini savunmuştur ("İbadet Dili", s. 151-153). 27 Mayıs 1960'ta gerçekleştirilen askerî harekât sırasında tutuklanan Bayur, devrin iktidar partisi ileri gelenleriyle birlikte Yassıada mahkemesinde yargılandı ve mahkûm edildi. Fakat bir süre sonra çıkarılan af kanunu ile serbest bırakıldı. Daha sonraki hayatı boyunca aktif siyasete girmedi. 1961 anayasasından sonra tartışmaya açılan ve yayılmaya başlayan sol fikirlerin karşısına sert bir şekilde çıktı ve bu fikrin taraftar bulması için gazete ve dergilerde seri makaleler yazdı. 6 Mart 1980 tarihinde İstanbul'da öldü.

Eserleri. 1. *Türk İnkılâbı Tarihi* (Ankara 1940-1967). Üç cilt halinde on kitaptan oluşan bu eser 1878 Berlin Muahelesi ile başlar, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar gelir. 2. *Hindistan Tarihi* (Ankara 1946, 1947, 1950). Hindistan'la ilgili çalışmalarına Kâbil elçiliği sırasında başlayan yazar bu çalışmalarını Türk Tarih Kurumu'nun neşretmeyi amaçladığı "Türk Tarihinin Ana Hatları" serisinde değerlendirmiş, daha sonra da bunları *Hin-*

distan Tarihi adlı kitabında toplamıştır. Üç ciltten oluşan bu eserin I. cildi İlkçağ'lardan başlayarak Gurkanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar, II. cildi Gurkanlı Devleti'nin büyüme devri (1526-1737), III. cildi Nâdir Şah Avsar'ın akınından bağımsızlık ve Cumhuriyet devrine kadar (1737-1949) gelir. Son cilt, kuruluşundan son zamanlarına kadar Afganistan tarihini de ihtiva eder. 3. *Yeni Türkiye Devleti'nin Haricî Siyaseti* (İstanbul 1942). Bayur'un üniversitede okuttuğu inkılâp tarihi derslerinin notlarından oluşmaktadır. 4. *Atatürk, Hayatı ve Eseri* (Ankara 1963). Bu kitapta doğumundan Samsun'a çıkışına kadar Mustafa Kemal'in hayatı anlatılmaktadır. 5. *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerindeki Etkileri* (Ankara 1974).

Humâyunnâme ve Vekâyi (Babur'un Hâtıratı) adlı eserlerin önsöz ve girişlerini de yazan Bayur, Türk Tarih Kurumu *Belleter*'inde pek çok makale neşretmiş ve Türk Tarih kongrelerini ilmi tebliğlerle katılmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu çeşitli zamanlarda Bayur'un eserlerinin tıpkıbasımını yapmıştır.

1927 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın *Nutuk*'unu hazırladığı sıralarda en büyük yardımcıları arasında bulunan Y. Hikmet Bayur hayatı boyunca onun yolundan ayrılmamıştır. Atatürk'ün "Bursa Nutku" diye adlandırılan konuşmasının hiçbir zaman yapılmadığını savunanların başında geliyordu. Laik eğitim ve öğretimden ömrü boyunca vaz geçmemiş, dil ve din alanlarında derhal reformlar yapılmasını isterken eserlerinde yeni kelimeleri de aşırıya varan bir ısrarla kullanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Raif Ogan, *İslâm Hukuku*, İstanbul 1956, s. 8, 37, 90; Hikmet Bayur, "İbadet Dili", *Necatî Lugal Armağanı*, Ankara 1968, s. 151-158; Mahmut H. Şakiroğlu, "Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur", *Türk Tarih Kurumu, Kuruluş Amacı ve Çalışmaları*, Ankara 1983, s. 355-363; a.m.f., "Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur, 1891-1980", *Ord.Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Ankara 1985, s. 1-34; İsmail Arar, "Prof. Hikmet Bayur ve Yayınlanmamış Bir Araştırması", *a.e.*, s. 43-74; Perihan Arıburun, "Hikmet Bayur", *a.e.*, s. 75-79; Tekin Arıburun, "Sayın Hikmet Bayur'u Anarken", *a.e.*, s. 341-342; Hilmi Kâmil Bayur, "Hikmet Bayur'un Yaşantısından Bazı Çizgiler", *a.e.*, s. 35-41; a.m.f., "Kaybettiğimiz Değerli Bilim Adamı Hikmet Bayur", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Ankara 1981, s. 32-36.

MAHMET H. ŞAKIROĞLU

BÂZÂN

(بازان)

(ö. 10/632)

Sâsânîler'in son
ve İslâm devletinin ilk San'a valisi.

Habeşistan'ın Yemen valisi Ebrehe'nin iki oğlu Mesrûk ile Yeksum'un Yemen'deki yerli Araplar'a karşı büyük bir zulüm ve katliama girişmesi üzerine Himyerîler'in soyundan gelen Seyf b. Züyezen Habeşliler'e karşı Sâsânî İmparatorluğu'ndan yardım istemiş, Kısra I. Husrev de (Enûşîrvân-ı Âdil [531 — 579]), yaşlı ve tecrübeli kumandanlarından Vehriz'i küçük bir orduyla Yemen'e göndermişti. Yapılan savaşta Vali Mesrûk öldürülmüş ve Seyf b. Züyezen San'a'da iktidarı ele geçirmişti. Habeşliler'in birkaç yıl sonra Seyf'i öldürmeleri üzerine Kısra, Vehriz'i dört bin askerle tekrar Yemen'e göndermişti. Ölümüne kadar San'a'da Sâsânî valisi olarak kalan Vehriz'den sonra sırasıyla Merzûbân, Teynucan, Hürre Hüstre ve Bâzân vali olmuşlardır.

Bâzân İranlı askerlerin Yemenli kadınlarla evlenmesi sonucu teşekkül eden ve Ebnâ adı verilen zümreye mensuptu. Hz. Peygamber'in daveti üzerine müslüman oldu. Onun müslüman oluşuna dair haberler, Hz. Peygamber'in Kısra'ya gönderdiği mektupla ilgili rivayetler arasında yer almaktadır. Hz. Peygamber hicretin 7. (628) yılında Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî'yi bir mektupla Kısra II. Pervîz'e göndermişti. Kısra mektupta isminin Hz. Peygamber'in isminden sonra yazılmasına ve çölde yaşayan bir Arap'ın kendisini dine davet etmesine kızarak mektubu yırtmış ve San'a'daki valisi Bâzân'a Hz. Peygamber hakkında kendisine bilgi vermesini, başka bir rivayete göre ise onu yakalayıp huzuruna getirmesini emretmiştir. Bunun üzerine Bâzân vekilharcı Bâbeveyh ile Hürre Hüstre'yi Medine'ye gönderdi. Bâbeveyh Bâzân'ın mektubunu Hz. Peygamber'e sundu. Elçileri iyi karşılayan Hz. Peygamber onları İslâm'a davet etti; fakat korkudan titredikleri görünce de kendisine ertesi gün gelmelerini istedi. Hz. Peygamber o gece Kısra Pervîz'in oğlu tarafından öldürüldüğünü vahiy yoluyla öğrendi. Ertesi gün bu haberi elçilere bildirdikten sonra eğer Bâzân müslüman olursa idaresindeki memleketi ona bırakarak kendisini vali tayin edeceğini söyledi.

Kısra'nın öldürüldüğünü öğrenen iki elçi San'a'ya döndü. Elçiler duydukları önemli haberi ve Hz. Peygamber'in tek-

lifini Bâzân'a anlattılar. Bâzân Kısra'nın öldürülmüş olduğuna dair haberin sonucunu beklemeye başladı. Yeni kısra Şireveyh, Bâzân'a yazdığı mektupta babasını niçin öldürdüğünü izah ettikten sonra Hz. Peygamber'e bir şey yapmamasını ve kendisinin emirlerini beklemesini istiyordu. Bâzân bunun üzerine müslüman oldu. Onunla birlikte Ebnâ'larla San'a halkı da müslüman oldular. Esasen o sıralarda Yemen Valisi Bâzân ve Ebnâ, Kur'an-ı Kerim'in (bk. er-Rûm 30/1-5) vuku bulacağını on yıl kadar önce haber verdiği Sâsânîler'in Bizans karşısındaki Ninova mağlûbiyeti yüzünden yerli halk karşısında zor durumda kalmışlardı. Bâzân Hz. Peygamber'in bu davetiyle müslüman olmayı kurtuluş için bir vesile kabul etti ve Sâsânîler'le olan siyasi bağı kopardı.

Bazı rivayetlerde, Bâzân'ın müslüman olduğunu bildirmek üzere Vebr b. Yuhannis ile Firûz ed-Deylemî'yi Hz. Peygamber'e gönderdiği ve konağının bahçesinde, San'a'daki müslümanların ibadet ve öğretimleri için, bugün Câmi-i Kebir olarak bilinen mescidi yaptırdığı zikredilmektedir.

Bâzân'ın vefatı üzerine Hz. Peygamber onun yerine oğlu Şehr'i vali tayin etti. Ancak yerli halkın Ebnâ'ya tepkisi şeklinde başlatılan Yemen'deki irtidat hareketi sırasında Esved el-Ansî Şehr'i öldürdü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 68-69; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 259-260; V, 533-534; Fesevî, *el-Ma'rifetü ve't-târîh*, III 262; Taberî, *Târîh* (de Goeje), I, 957-958, 1040, 1571-1575, 1763; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, Kahire 1285-87, I, 163; İbn Seyyidünnâs, *Uyânü'l-eser*, Kahire 1356, II, 262-264; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), I, 337-339, 351, 531-533; Diyârbekrî, *Târîhu'l-hamis*, II, 34-37; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 390-396, 452-453; II, 908; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), VII, 61-73; X, 330-333; Mustafa Fayda, *İslâmiyetin Güney Arabistan'a Yayılışı*, Ankara 1982, s. 10-12, 18, 66, 69-75; Abidin Sönmez, *Rasûlullah'ın İslâm'a Davet Mektupları*, İstanbul 1984, s. 133-136; C. E. Bosworth, "Bâdhâm", *"Bâdhân"*, *El² Suppl.* (Fr.), s. 115.

MUSTAFA FAYDA

BÂZÂR

(bk. PAZAR).

BÂZDÂR

(bazdar)

Selçuklular'da avcı kuşlara bakan ve hükümdarların av işlerini idare eden görevlilerin adı

(bk. AV).

BÂZEHR

(bk. PANZEHİR).

BÂZERGÂN

(bk. BEZİRGÂN).

BÂZGEŞT

(بازگشت)

Diliyle kelime-i tevhidi söyleyen sâlikin içinden,
"İlâhî, maksadım sensin,
gayem senin rızânı kazanmaktır!"
demesi anlamına gelen
Nakşibendî tarikatına ait bir terim
(bk. HÂCEGÂN).

BÂZNÂME

(بازنامه)

Avcı kuşların yetiştirilmesi,
hastalıkları ve bunların
tedavi usullerinden bahseden
eserlere verilen genel ad.

Kelime Farsça bâz (doğan) ve nâmeden (yazılmış şey) meydana gelmiştir. İnsanlık tarihi kadar eski olan avcılık, tarihin akışı içinde gerek geçim kaynağı gerekse bir spor ve eğlence olarak daima insanların ilgisini çekmiş, bu mesleğin ilkelerine dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır. Özellikle bazı hükümdarların dinlenme ve eğlence vesilesi olarak kabul ettikleri av için kullanılan avcı kuşlarına dair yazılan eserler bâznâme adıyla bir tür oluşturmuştur. İslâm devletleriyle İ-

lâmî Türk devletlerinde ise bir savaş sporu olarak kabul edilen avcılığın ayrı bir yeri vardır. Nitekim Arapça'da beyzere denilen bu sporla ilgili olarak "saydnâme", "şikârname" veya "kitâbü'l-beyzere, kitâbü menâfi't-tayr, kitâbü'l-büzât ve's-sayd, kitâbü's-sayd ve'l-cârih, kitâbü'l-mesâyid, kitâbü'n-sayd ve'z-zebâih", fakat daha çok "bâznâme" adı altında eserler kaleme alınmış, avcılık âdeti bir ilim dalı gibi gelişmiştir (bk. AV; AVCİ).

Bâznâmelerde yalnızca avcı kuşlardan bahsedilmez; bu eserler genellikle başta köpek olmak üzere pars, arslan ve kaplan gibi avcılıkta kullanılan diğer bazı hayvanlardan da söz ettiğinden, bu konuda bazan "parsnâme" adıyla da eserler yazılmıştır (meselâ bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 3686).

Avlanmak için uygun vakitleri, avların şer'i hükümlerini ihtiva eden bâznâmelerde av kuşları da tanıtılmaktadır. Nesir veya nazım olarak yazılabilen bir bâznâmede genellikle avlanmanın tarihçesi, bâzdârlığın şartları, alıcı kuşların türleri ve hangi kuşların hangi av kuşlarını avlamada mâhir oldukları, avcı kuşların hastalıklarının hangi ilaçlarla tedavi edilebileceği, hatta hangi ilâcın kim tarafından terkip edilmiş olduğundan söz edilir.

Rivayete göre ilk bâznâme Cemşid zamanında kaleme alınmıştır. Bu efsanevi İran hükümdarının alıcı kuşları, av köpeklerini ve yırtıcı hayvanları kendi emri ve iradesi doğrultusunda hareket ettirme gücüne sahip olduğuna inanılırdı. İşte Cemşid bu hayvanları terbiye etmek

Bâznâme-i
Pâdişâhî'nin
ilk ve
son sayfasi
(Millet Ktp.,
Ali Emîrî,
Tıp, nr. 44)

